

Dynamic Substitutes. A Semiotic Perspective

Cristinel Munteanu¹

Abstract: In this article I aim at proving the relevance of a (possibly) new semiotic concept, which I termed *dynamic substitute*. In this regard, *dynamic substitutes* refer to those types of signs that manifest a kind of “dialectic relation” to the “things” they stand for; that is, they mutually influence each other during the transactions they are involved in. Not only words and money (as symbols), but also maps (as icons), constitute excellent examples of dynamic substitutes, as the American philosopher John Dewey suggested.

Keywords: semiotics; philosophy of language; signs; words; dynamic substitutes

Substitute dinamice. O perspectivă semiotică

1. Preliminarii semiotice

Când vine vorba de comunicarea umană, *semnul* este ceva utilizat pentru altceva, adică un lucru care ține locul unui alt lucru. Manualele de semiotică obișnuiesc să menționeze și cele „trei condiții” ale semnului: să fie material (adică perceptibil prin simțuri), să aibă o semnificație cunoscută (și acceptată) și de alți oameni și, firește, să facă trimitere (ori să se refere) la altceva decât la sine. Dacă se are în vedere una dintre clasificările lăsate de Charles S. Peirce, după care semnele sunt de trei tipuri – *simbol*, *icon* și *indice* –, atunci condițiile de mai sus privesc mai cu seamă simbolurile și, într-o anumită măsură, iconurile (*cf.* Sebeok, 2001, p. 4). Dau

¹ Professor, PhD, “Danubius” University of Galati, Faculty of Communication and International Relations, Address: 3 Galati Boulevard, 800654 Galati, Romania, Tel.: +40.372.361.102, fax: +40.372.361.290, Corresponding author: cristinel.munteanu@univ-danubius.ro.

în continuare și câteva exemple: (1) cuvântul (ori semnul lingvistic) este un simbol; (2) harta este un icon; (3) fumul, care semnaleză existența unui foc, este un indice. Așadar, în raport cu realitatea la care se face referire, simbolul este arbitrar și convențional, iconul seamănă (până la un punct) cu realitatea reprezentată, în timp ce indicele implică acea realitate, de care rămâne legat fizic (*cf.* și Dewey, 1938, p. 51).

2. Semnele lingvistice

Cuvintele nu sunt niște semne ca oricare altele, de vreme ce limbajul (omenesc) este cel în care se traduc toate celelalte sisteme semiotice. Mai mult decât atât, în absența limbajului, gândirea conceptuală și gândirea discursivă nu sunt posibile. Oamenii sunt conștiințe închise și, din acest motiv, ei nu pot comunica decât dacă asociază conținutul lor mental (semnificațiile) cu ceva „din afară”, ceva material, care poate fi perceput (prin simțuri) de către ceilalți. În limbaj, schimbarea se manifestă mai rar decât în alte forme de cultură. Spre deosebire de artă, bunăoară, unde se încearcă adesea „ruperea cu tradiția” și unde originalitatea este căutată cu orice preț, limbajul este foarte conservator (deși, neîndoelnic, conține și el dimensiunea creativității). În limbaj tradiția este foarte puternică¹. Dacă nu ar fi așa, atunci semnificațiile cuvintelor s-ar schimba tot timpul și, în consecință, nu am reuși să ne mai înțelegem între noi. Această stabilitate a semnificațiilor i-a făcut pe unii filosofi să considere că limbajul constituie puntea naturală dintre esențe și existențe (vezi, în special, Dewey, 1958, p. 167).

3. Substitutele dinamice

Se cuvine să explic acum și titlul: prin *substitute dinamice* desemnez acele semne care întrețin un soi de „relație dialectică” (de tipul „du-te-vino”) cu „lucurile” cărora le țin locul, ajungând să se influențeze reciproc. Pentru a lămuri specificul unui astfel de raport, se poate furniza un exemplu din estetică. Un celebru gânditor italian, Benedetto Croce, susținea că în artă intuiția și expresia coincid (vezi Croce, 1970, p. 82). John Dewey vedea însă mai nuanțat această problemă, afirmând că expresia, în urma realizării, poate determina intuiția (*cf.* Dewey, 2005, pp. 306-

¹ Precizez că în acest articol voi avea în vedere preponderent acea componentă a limbajului pe care o numim *limbă*. Altminteri, limbajul omenesc în general cuprinde și vorbirea (care este mult mai complexă decât limba). Deci, fără a neglija complet utilizarea cuvintelor în diverse contexte, mă voi concentra aici asupra cuvintelor în calitatea lor de semne, lăsând deoparte textele ori discursurile.

307). De pildă, un pictor care își reprezintă mental o femeie frumoasă, înzestrând-o (în prealabil) cu doi ochi albaștri în închipuirea lui, odată ce transpune pe pânză reprezentarea respectivă, s-ar putea să constate că ochii verzi ar fi mult mai potriviți în acel context coloristic. Deci, într-o atare situație, după realizare, expresia se întoarce asupra intuiției inițiale și o modifică (vezi Coșeriu, 2004, p. 40). Eugeniu Coșeriu era convins că relația dintre teorie și studiul empiric este una similară: în știință, se pleacă mereu de la o teorie (fie și intuitivă) pe care apoi investigația faptelor o confirmă (sau o infirmă), o corectează, o nuanțează etc. (vezi Kabatek & Murguía, 1997, pp. 144-145).

3.1. Nu l-am amintit pe Dewey aici în mod întâmplător. Într-o carte extraordinară, *Experience and Nature* (din 1925), acest important filosof american surprinde și analizează dinamica unor tipuri de semne, îndeosebi modul *sui generis* în care se relaționează ele cu „lucrurile” substitute. Printre altele, vechea analogie dintre cuvinte și bani (cf. Munteanu, 2008; Munteanu, 2020) îl conduce pe Dewey la următoarele reflecții: „Despre cuvinte se spune că sunt asemeni monedelor și banilor. Desigur, aurul, argintul și instrumentele de credit sunt, înainte de toate, anterior faptului de a fi bani, obiecte fizice având propriile calități imediate și finale. Dar, ca bani, ele constituie substitute, reprezentări și surrogate, care includ relații. Ca substitut, banul nu facilitează pur și simplu schimbul bunurilor așa cum se întâmpla înainte de utilizarea sa, ci revoluționează, totodată, producerea și consumul tuturor bunurilor, deoarece dă naștere unor tranzacții noi, generând evoluții și afaceri noi. Schimbul nu este un eveniment care să poată fi izolat. El marchează emergența producției și a consumului într-un mediu nou și într-un context nou în cadrul cărora dobândește proprietăți noi. În mod similar, limbajul nu este o simplă instituție menită să economisească energie în timpul interacțiunii ființelor umane. Este o eliberare și o amplificare a energiilor care intră în această interacțiune, conferindu-le [oamenilor] calitatea adăugată a sensului, care, astfel introdusă, este extinsă și transferată, actual și potențial, dinspre sunete, gesturi și semne către toate celelalte lucruri din natură.” [trad. mea, Cr.M.] (Dewey, 1958, pp. 173-174)¹.

¹ În original: “Words are spoken of as coins and money. Now gold, silver, and instrumentalities of credit are first of all, prior to being money, physical things with their own immediate and final qualities. But as money they are substitutes, representations, and surrogates, which embody relationships. As a substitute, money not merely facilitates exchange of such commodities as existed prior to its use, but it revolutionizes as well production and consumption of all commodities, because it brings into being new transactions, forming new histories and affairs. Exchange is not an event that

78

3.2. Putem lega de același subiect și felul în care Dewey (în aceeași carte) discută despre însemnătatea descoperirilor geografice¹. Este un bun prilej pentru mine de a completa astfel cele spuse într-un articol recent (*Harta și profetul*) publicat în „Dilema Veche”, articol în care m-am ocupat și de expresia *a pune (ceva) pe hartă* (vezi Munteanu, 2023, p. 22). Ce a însemnat, de exemplu, descoperirea Americii și, în consecință, plasarea acesteia pe harta globului pământesc? Adăugarea noului ținut pe hartă nu a fost o simplă inserție cartografică, ci – după cum observă Dewey – ea a echivalat cu „o transformare a unei imagini anterioare a lumii în ceea ce privește suprafețele sale și dispunerea lor”². Transformarea în cauză a însemnat realmente o schimbare a sensului lumii, care, la rândul-i, a generat o schimbare existențială.

3.3. Gânditorul american caracterizează excelent ansamblul dinamic rezultat, așa că îi voi da iarăși cuvântul: „Harta lumii este ceva mai mult decât o bucată de pânză spânzurată pe un perete. O lume nouă nu apare fără transformări profunde în cea veche; o Americă descoperită a reprezentat un factor care a interacționat cu Europa și Asia pentru a produce consecințe imposibile înainte. Un obiect potențial pentru explorare și descoperiri viitoare a început să existe, de acum, în Europa însăși; o sursă de aur; o oportunitate pentru aventură; o salvare pentru populațiile aglomerate și sărăcite, un adăpost pentru cei exilați și cei disprețuiți, un apel la energie și invenție: pe scurt, o agenție de noi evenimente și realizări, atât acasă, cât și în străinătate. Într-un anume grad, fiecare descoperire autentică creează o

can be isolated. It marks the emergence of production and consumption into a new medium and context wherein they acquire new properties. Language is similarly not a mere agency for economizing energy in the interaction of human beings. It is a release and amplification of energies that enter into it, conferring upon them the added quality of meaning. The quality of meaning thus introduced is extended and transferred, actually and potentially, from sounds, gestures and marks, to all other things in nature.” (Dewey, 1958, pp. 173-174).

¹ Pentru detalii suplimentare referitoare la descoperirile științifice în general, se poate consulta și un articol de-al meu (vezi Munteanu, 2015). În plus, menționez faptul că unele dintre ideile de aici au fost susținute de mine într-o comunicare (intitulată *John Dewey despre descoperirea geografică și sensurile ei*) prezentată în cadrul Colocviului Național al Centrului de Hermeneutică, Fenomenologie și Filosofie Practică, Ediția a XII-a (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Iași, 27-28 noiembrie 2020).

² În original: “This insertion, moreover, was not merely additive, but transformative of a prior picture of the world as to its surfaces and their arrangements.” (Dewey, 1958, p. 157).

asemenea transformare și a sensurilor, și a existențelor din natură.” [trad. mea, Cr.M.] (Dewey, 1958, p. 157)¹.

4. Concluzii tranzitorii

În încheiere, trebuie reiterată constatarea că – din cele trei categorii de semne evidențiate de Ch.S. Peirce – doar în cadrul primelor două (simbolurile și iconurile) se pot întâlni exemple de substitute dinamice propriu-zise. Faptul că indicii sunt conectați fizic întrucâtva (adică prin natura lor) cu realitățile la care fac trimitere îi scoate, în principiu, dintr-o asemenea discuție. Totuși, se pot face unele speculații și în această direcție. După cum fumul și norul sunt indici pentru foc și, respectiv, ploaie, tot așa se afirmă că strănutul este indice pentru răceală. Se poate merge și mai departe, observând că zâmbetul ar fi un indice pentru o anumită stare sufletească (de fericire în general, de amuzament momentan etc.). Altfel spus, zâmbetul este o consecință și, totodată, un semn al acelei stări de bine. Există însă și diverși „specialiști” care recomandă zâmbetul ca un soi de terapie, adică îndemnându-ne (când suntem triști ori nefericiți) să inversăm procesul normal. Ei pretind că zâmbind, pur și simplu, în mod forțat (adică autoimpus), vom reuși să-i inducem și spiritului nostru starea de bine corespondentă. Cu toate acestea, remarcăm că un astfel de semn (având de-a face și cu natura omenească în sine, nu doar cu fiziologia) este un indice cu totul aparte.

Referințe

Coșeriu, E. (2004). *Universul din scoică*, interviuri realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu. Chișinău: Editura Știința.

Croce, B. (1970). *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală. Teorie și istorie*, traducere de Dumitru Trancă, studiu introductiv de Nina Façon. București: Editura Univers.

Dewey, J. (1938). *Logic. The Theory of Inquiry*. New York: Henry Holt and Company.

Dewey, J. (1958). *Experience and Nature*. New York: Dover Publications.

Dewey, J. (2005). *Art as Experience*. New York: Perigee Books.

¹ În original: “The map of the world is something more than a piece of linen hung on a wall. A new world does not appear without profound transformations in the old one; a discovered America was a factor interacting with Europe and Asia to produce consequences previously impossible. A potential object of further exploration and discoveries now existed in Europe itself; a source of gold; an opportunity for adventure; an outlet for crowded and depressed populations, and abode for exiles and the discounted, an appeal to energy and invention: in short, an agency of new events and fruitions, at home as well as abroad. In some degree, every genuine discovery creates some such transformation of both the meanings and the existences of nature.” (Dewey, 1958, p. 157).

Kabatek, J.; Murguía, A. (1997). *Die Sachen sagen, wie sie sind...». Eugenio Coseriu im Gespräch/«To Say Things as They Are.... Interviews with Eugenio Coseriu*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Munteanu, Cr. (2008). O problemă de lingvistică „financiară”: analogia *cuvinte – bani*, in *Limba română* (Chișinău), 1-2, pp. 137-149.

Munteanu, Cr. (2015). Câteva metafore privind valoarea descoperirilor și puterea tradiției în știință, in *Limba română* (Chișinău), 1-2, pp. 62-70.

Munteanu, Cr. (2020). Despre analogia «cuvinte – bani» la José Ortega y Gasset, in Diana-Adriana Lefter, Ștefan Găitănanu [coord.] (2020). *Studii de literatură, lingvistică și didactică*. Pitești: Editura Universității din Pitești, pp. 206-212.

Munteanu, Cr. (2023). Harta și profetul. *Dilema Veche*, 1006, p. 22.

Sebeok, Th. A. (2001). *Signs. An Introduction to Semiotics*, Second Edition. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.